

СТАНОВИЩЕ
от проф. Виктор Паунов за дисертационния труд
на кандидата за научна
и образователна степен „Доктор“ Милена Радева,
с тема „Художествената илюстрация в България от 40-те до началото
на 90-те години на XX в. Тенденции и явления“

Дисертационният труд включва основна част, структурирана в увод, пет глави и заключение (260 стр.) и обширна библиография с 1147 източника, биобиблиография на разглежданите автори, работили в областта на илюстрацията, богато илюстрирана албумна част от 82 стр. с над 500 илюстрации и приложение за наградите в областта на илюстрацията, получени през годините от български творци. Ясно е желанието на докторанта задълбочено, всеобхватно и прецизно да изследва специфичната проблемност на избраната тема. Събирането, обработването, анализа и научното осмисляне на огромният по обем информационен материал свързан с нея респектира и е сериозен аргумент на Милена Радева за цялост и принос, още повече, че към момента в професионални изкуствоведски разработки не са разглеждани общо обособените територии на илюстрацията, художниците, определили пътя на това изкуство, разполагането му в по-широк обществен и художествен контекст. Рефлексите, връзките и сравненията на българската илюстрация с международните постижения в периода също са внимателно проследени и артикулирани.

Още в началото на дисертацията – в увода, точно се дефинира обекта на изследването – българската художествена илюстрация, и то тази, свързана с изданията за деца и юноши, но и такава по художествена литература за млада и възрастна публика, поредици, библиотеки, корици на книги. Трудът се занимава с тази художествена проблематика през широкия спектър на историческите, културни, социологически, естетически ракурси. Целта му е основно да периодизира развитието на българската художествена илюстрация и да представи значимите автори, изиграли решаваща роля за развитието ѝ, да проследи генезиса и промените в естетическите явления в тази художествена сфера и връзките и влиянията ѝ от различни фактори – политически, икономически, културни и технологични.

Направен е успешен опит да се обхванат, назоват и съпоставят основоположниците на това изкуство и работещите в територията на илюстрацията за целия визиран период – от Освобождението, през бурните години от началото на 20. в., периода на социалистическото развитие на България, и по-накратко началото на Прехода след 1989 г.

В проследяването на явленията и тенденциите (една от набелязаните основни цели на дисертацията) проучването е фокусирано както в/у естетическия и

професионален анализ на постиженията на цитираните многобройни български автори, така и сравненията им с водещи илюстратори от Европа и света, емблематични произведения и издателски постижения, жалонирали изкуството на илюстрацията в периода. Разгледани са резонансите на важни международни прояви в сферата, случили се в България по това време, както и нашите участия в световни форуми, биеналета, панаири на книжното изкуство, изложби.

В методологичен план разработката разчита основно на интердисциплинарен подход, свързващ историко-културни, иконологически, формален, биографичен методи. Такъв тип изследователско поведение защитава претенцията за достатъчен, цялостен обхват на темата и разглеждането ѝ от различни точки през много взаимовръзки.

Структурно дисертацията е разделена на пет глави, визиращи периоди, разположени хронологично и изследващи генезиса и развитието на явленията в художествената илюстрация. Проследени и разгледани са появата, движението и усъвършенстването на личностите – творци, които пораждат тези явления и историческите, обществени и художествени контексти, които съществуват и влияят паралелно. Фокусът на изследването е подробното анализиране на многобройни примери както в художествен план (като концепция, композиция, техника и технология, стил, колаборация с текста, въздействие и отношение на публика и критика), така и естетически и емоционално.

Докторантът споделя затрудненията в работата, заради невъзможността отделни автори, определящи тенденциите и дори обособяващи „школи“ от последователи да бъдат периодизирани точно, работейки продължително време. Допълнителен усложняващ фактор е и историческата „дифузия“ на поколенията художници, работещи едновременно и успоредно през различните периоди и поради това са разглеждани или споменавани в различни глави на дисертацията.

Важна подробност на качествената оценка на цитираните многобройни творби е съзнателното дистанциране на автора от субективно отношение - тя се базира на вече направени в съответните години обобщения, анализи и заключения от огромния брой издирен и обработен текстови материал - статии, публикации, документи. В този аспект произведенията са разглеждани и като белег на времето и обособените периоди, в които са създавани, независимо от ялната панорама на бъдещото развитие на авторите и изобщо на изкуството на илюстрацията. Прочее, тези особености, осмислени и успешно преодоляни от Милена Радева, са част от спецификите и достойнствата на дисертационния труд.

В първа глава на разработката, „Българската илюстрация от Освобождението до средата на 40-те години“ авторът подготвя развитието и разглеждането на материята в следващите раздели, спирайки се върху зараждането на изкуството на илюстрацията в България, с найната първоначална стилова и естетическа

неопределеност, липсата на характер и идентичност, изобщо необособеността ѝ като художествен жанр. Проследени са изяви на първите художници, работли по това време в областта, както и констатациите, че повечето от тях впоследствие се развиват в други територии на изобразителното изкуство. Разгледани са влиянията на външни художествени явления – сецесион, символизъм, експресионизъм и формирането на „българския стил“. Анализирано е мястото и ролята на следващата генерация художници за формирането на идеята за художествената цялост на книгата и е акцентирано развитието на изданията за деца, плод на целенасочена държавна политика и издателски усилия в годините след Първата световна война.

Втора глава на дисертацията, назована „Идеология и пропаганда в илюстрацията за деца и възрастни – 9 септември 1944 – 19 ноември 1962“ разглежда обстойно идеологическите и политически предпоставки, детерминирали чувствителните промени в характера и насочеността на българската илюстрация в този период. Внимателно са анализирани образността, тематиката, изразните средства, с които боравят авторите – илюстратори, изцяло зависими и подвластни на политическата конюнктура, партийните предписания, насоки и разпоредби. Друг съдържателен акцент визира онези от илюстраторите, търсеци нова визуалност, повече условност и художествено обобщение, по-директно съотнесени със специфичния характер на книжното пространство. Отбелязано е въвеждането на програма за висше образование по Илюстрация и художествено оформление на книгата във преименуваната във Висш институт за изобразителни изкуства Художествена академия.

Трета глава на доктората „Априлската линия и традиционните търсения (1962 - 1968) разглежда митичната „промяна“ (размразяване) в идеологическата рамка след Априлския пленум (1956 г.), разгръщането в следващите години на така наречената „априлска линия“ в развитието на обществото (в културата и изкуствата също). Милена Радева акцентира в/у постиженията на вече утвърдените художници, търсеци ясна психологическа връзка между текст и изображение и създаващи реалистични типажки, точно определящи лирическия герой – резултати, отчетени и подкрепени от критиката. Подчертана е налагащата се разпознаваемост, признанието, функционирането на илюстрацията като изцяло изкуство. Същевременно естествената смяна и допълване на поколенията бавно и трудно извежда нова индивидуалност, лични стилове, „шаблонизира“ по-младите художници и в известна степен ги превръща в епигони на „учителите“ им. Въпреки това, някои млади автори намират опора в предполагаемата възможност за по-свободно поведение, особено при детско-юношеските издания и така плоскостната, геометризирана форма, силуетът, условния цвят и пространство и търсеното

взаимодействие с типографията, маркират новостите в илюстрацията. Често това се посреща негативно от критиката, родителите и педагозите поради невъзможността детската книга да бъде „правилен“ обучителен атрибут.

В тази глава докторантът разглежда възникването на традицията на Националните изложби на книгата и участието на български художници-илюстратори в международни прояви като важни възможности за публичност, оценка, съпоставяне и развитие.

Основна цел на дисертанта в четвърта глава „Творческа свобода и многообразието на стилове“ е анализът на „зрелия“ период (70 - 80 години на 20. в.) на българската художествена илюстрация, с неговото освобождаване от идеологическите догми, стремежът към истинска художественост и превъзможване на ограниченията. Художниците-илюстратори опитват стилово, естетически и с нови изразни средства да се разграничат от общия формат на това изкуство. Авторът привежда и анализира множество примери на опити, експерименти и сполучливи резултати от завръщане към визуалните обобщения на приложно-декоративните изкуства, миниатюрата, отклоняване от чистата рисунка към „асоциативно-метафоричния“ стил, балансирането по ръба на литературния първоизточник, смесването на фантазното и реалното, приближаване към детската образност и т. н.

Всички тези флукуации целят да заявят нови нива на авторство и индивидуалност, да видоизменят описваната реалност и да я превърнат в собствена позиция на илюстратора.

Тази многообразна картина е подсилена от факта, че няколко поколения художници работят и се изявяват по едно и също време, без тази паралелност да нарушава общата посока, в която българската илюстрация е поела. Както и в предишната глава, Милена Радева поставя специален акцент върху невъзможността на родната полиграфическа индустрия и технология да възпроизведат адекватно твърде напредналите професионално и технологично разработки на илюстраторите и да реализират качествен полиграфически продукт. Така изкуството на книжната илюстрация може да бъде възприето от публика, критика и специалисти пълноценно и оценено по достойнство само в изложбените зали, повече като кавалетна, а не като приложна форма. В тази част на разработката е проследено развитието на националните изложби на изкуството на българската книга, апогеят на това значимо и показателно художествено явление и помръкването на блясъкът му в края на периода.

Финалната глава на дисертацията – Краят на една епоха (10 ноември 1989 – 90-те години) проследява нелекия път на българската художествена илюстрация и книгоиздаване във времената на Прехода – от плановата, държавно регулирана и добре смазана, но произвеждаща брак книгоиздателска машина, към несигурното

пазарноориентирано пространство на частната инициатива. Появата на изцяло частно книгоиздаване, рязкото спадане на тиражите на изданията, издаване почти само на преводна литература, масовото неспазване на авторски права, рязко променя характера, нивото и създаването на изданията. Тези явления силно рефлектират върху професионалните художници на българската книга, превръщайки ги в „наемни работници“ борещи се самостоятелно за работа и за преодоляване на лошия и некултивиран естетически вкус на „новите“ читатели. В тази „борба на два фронта“ от кохортата български илюстратори оцеляват единици. Докторантът провежда своя анализ до първите години на новия Милениум, проследявайки опитите на СБХ да възобнови Националните изложби на илюстрацията през 90-те и в 2006 г.

Заклучавайки и обобщавайки цялостния анализ по темата, Милена Радева прави основния извод, че разгледания петдесетгодишен период и непосредствено предхождащите го и последващите години, оформят богата, разнообразна, понякога комплицирана и многозначна картина на българската художествена илюстрация. Със своите върхове и падове, със завидните си постижения през през 30-те и 70-те год. на 20. в. тя изгради сериозна локална школа и остави, макар и малко, достойни примери на висок артистизъм и непреходно художествено майсторство.

Смятам, че формулираната не лека задача да бъде обобщена темата за българската художествена илюстрация е решена успешно. Специфичният ъгъл на този изследователски ракурс от позицията на професионален художник в областта, оправдава и авторовата претенция за оригиналност, приноси и полезност. Не мога да не подчертая огромния обем на събрана, проучена, анализирана информация, определяща и сериозен мащаб и изчерпателност, организираността, голямата съпътстваща написването на труда работа. Впечатляващ е и изключително богатия справочен апарат – библиографията съдържа не само почти всичко писано и публикувано в България отнасящо се до темата, а и многобройни архивни и други документи. Като научен ръководител на докторанта, художник в тази сфера от почти 40 години и участник активно практикуващ в някои от изследваните периоди, изразявам категоричното си мнение за задълбочен, тематично проблемен, с ясни приноси дисертационен труд. Становището ми е категорично положително, с препоръка да бъде присъдена на Милена Радева образователната и научна степен „ Доктор“

май 2017, София

Проф. Виктор Паунов,
преподавател по „Илюстрация“ и „Композиция– книга“,
катедра „Книга, илюстрация и печатна графика“, НХА

